

Rapport Erfpacht en straatbelasting geïnterneerden Nederlands-Indië

Door Jeroen Kemperman (NIOD, Instituut voor Oorlogs-, Holocaust- en Genocidestudies), september 2017.

Vraagstelling

Dit rapport is geschreven naar aanleiding van een verzoek van de gemeente Den Haag aan het NIOD, Instituut voor Oorlogs-, Holocaust- en Genocidestudies, om een onderzoek in te stellen naar de volgende kwestie:

‘Zijn in de belangrijkste bewaard gebleven bronnen gegevens te vinden over personen die binnen de gemeente Den Haag tijdens de Tweede Wereldoorlog woningen in eigendom hadden en die als gevolg van hun eigen internering in kampen in het voormalig Nederlands-Indië de erfpacht en/of straatbelasting op hun Haagse woonhuizen in de oorlogsjaren niet hebben betaald, waarbij de gemeente Den Haag deze belastingen na de bevrijding alsnog bij hen in rekening heeft gebracht? Zo ja, welke inzichten kunnen die gegevens over deze kwestie bieden?’

Deze vraag werd gesteld tegen de achtergrond van twee recent verschenen rapporten, waaruit bleek dat de gemeente Amsterdam en de gemeente Den Haag na de oorlog rekeningen voor achterstallige erfpachtcanon en straatbelasting hadden ingediend bij Joodse eigenaren van onroerend goed, of bij hun erven. Dat die achterstalligheid was ontstaan tijdens de Duitse bezetting, in een periode dat de desbetreffende eigenaren als gevolg van de anti-Joodse roofverordeningen van de Duitsers elke zeggenschap over hun woningen waren kwijtgeraakt, was voor die gemeenten geen reden geweest om daarvan af te zien.¹ Naar aanleiding van deze onderzoeken werd in de Haagse gemeenteraad aan de orde gesteld of een dergelijke kwestie wellicht ook bij personen uit Nederlands-Indië aan de orde zou kunnen zijn geweest.

De gemeente Den Haag verzocht het NIOD om een beperkt historisch onderzoek te doen. De opdracht is namens het NIOD uitgevoerd door drs. Jeroen Kemperman.

Methode van onderzoek

Door de korte looptijd van het onderzoek was het niet mogelijk om alle mogelijk relevante archieven en collecties systematisch door te nemen. Er diende daarom een selectie gemaakt te worden van de beschikbare en belangrijkste bronnen en dossiers, die de grootste kans leken te bieden om daarin iets over de te onderzoeken kwestie te vinden. Daarbij lagen twee invalshoeken het meest voor de hand: ten eerste het beleid van de gemeente Den Haag ten aanzien van erfpacht, straatbelasting en

¹ Hinke Piersma en Jeroen Kemperman, *Openstaande rekeningen; De gemeente Amsterdam en de gevolgen van roof en rechtsherstel, 1940-1950*, Amsterdam 2015; Robin te Slaa, *De houding van de gemeente Den Haag tegenover Joodse eigenaren van onroerend goed 1940-1955*, 6 december 2016.

de wederopbouw in de eerste naoorlogse periode, en ten tweede het beleid van de gemeente en de rijksoverheid ten aanzien van de opvang van repatrianten uit Nederlands-Indië. Tevens is een poging gedaan om een aantal concrete casussen te vinden van repatrianten uit Nederlands-Indië die mogelijk in Den Haag onroerend goed in eigendom hadden. Een overzicht van geraadpleegde bronnen is bij dit rapport gevoegd.

Repatriëring

Hoewel voor de overkomst van voormalige inwoners van Nederlands-Indië naar Nederland in de periode 1945-1960 doorgaans de term 'repatriëring' wordt gebruikt, is het van belang te benadrukken dat een zeer groot deel van deze repatrianten nooit eerder in Nederland was geweest. In de voor dit onderzoek geraadpleegde literatuur en archivalia is geen informatie aangetroffen waaruit zou kunnen worden afgeleid hoeveel personen onder de repatrianten uit Nederlands-Indië een woning in Den Haag in eigendom hebben gehad. Uit hetgeen in die bronnen over de naoorlogse opvang van de uit Indië afkomstige personen wordt gemeld, kan echter wel worden geconcludeerd dat het overheersende probleem ten aanzien van deze nieuwkomers juist het gebrek aan huisvesting was.

De eerste officiële Indische evacués, in totaal 5120 passagiers, arriveerden in januari 1946 in Nederland.² In 1930 woonden in Den Haag naar schatting 12.000 mensen die in Nederlands-Indië waren geboren, ruim een derde van alle mensen uit Indië die op dat moment in Nederland verbleven. Van 1945 tot mei 1952 kwamen 41.000 voormalige inwoners van Nederlands-Indië naar Den Haag, eveneens een derde van het totale aantal dat in die periode in Nederland arriveerde. In 1960 was die toestroom naar Den Haag opgelopen tot 63.000. Een flink deel van de mensen die in de periode 1945-1960 van Indië naar de Hofstad waren gekomen, ging er na verloop van tijd echter ook weer weg, in niet weinig gevallen om te trachten opnieuw een bestaan op te bouwen in het onafhankelijke Indonesië. Indien die remigranten van het totaal worden afgetrokken, blijven netto ongeveer 33.000 personen over die in de periode van 1945 tot 1960 vanuit Nederlands-Indië permanent naar Den Haag zijn gekomen.³

De groep voormalige inwoners van Nederlands-Indië die gedurende die periode in Nederland arriveerde was in sociaal opzicht zeker niet homogeen. De sociologen Ellemers en Vaillant onderscheidden vijf categorieën⁴:

- a. Diegenen onder hen die in Europa geboren en getogen waren, een aantal jaren in Indië hadden doorgebracht en daar werkzaam waren geweest bij de overheid of bij het bedrijfsleven.
- b. Diegenen onder hen die een geheel Europese afkomst hadden doch in Nederlands-Indië geboren en getogen waren, of gehuwd waren met een partner van geheel of gedeeltelijke Aziatische afkomst, en die zich sterk met Indië verbonden voelden.

² Wim Willems, *De uittocht uit Indië 1945-1950*, Amsterdam 2001, 52.

³ Willems, *Uittocht*, 69-70; Annemarie Cottaar, *Ik had een neef in Den Haag; Nieuwkomers in de twintigste eeuw*, Zwolle/Den Haag 1998, 90.

⁴ J.E. Ellemers en R.E.F. Vaillant, *Indische Nederlanders en gerepatrieerden*, Muiderberg 1985, 17-18.

- c. De Indo-Europeanen of Indische Nederlanders, die van gemengd Europees-Aziatische afkomst waren. Zij vormden de meeste omvangrijke groep.
- d. Inheemse inwoners van Nederlands-Indië die zich zeer sterk met het Nederlandse bestuur verbonden hadden, zoals Molukkers.
- e. Zogeheten Indo-Chinezen, in Nederlands-Indië geboren Chinezen, met name de westers georiënteerden en universitair opgeleiden onder hen.

Voor zover onder deze uit Nederlands-Indië overgekomen groepen ook mensen waren die in Den Haag een woning in eigendom hadden, zullen die vooral in categorie a. te verwachten zijn geweest. Het aantal uit Indië afkomstige repatrianten dat in Nederland geboren was wordt op ruim 90.000 geschat.⁵ Het was dus een omvangrijke categorie, maar vormde binnen de totale groep voormalige inwoners van Nederlands-Indië wel een minderheid. Hoeveel van de in Europa geboren repatrianten een woning in Nederland in eigendom had, is niet bekend.

Volgens Ellemers en Vaillant voltrok het vertrek uit Nederlands-Indië/Indonesië zich gedurende de periode 1945-1968 in meerdere fasen. De eerste fase vond plaats in de periode 1945-1949. De groep voormalige inwoners van Indië die in deze fase naar Nederland kwam is nooit volledig geregistreerd, maar het is waarschijnlijk dat die groep voor het merendeel bestond uit ex-geïnterneerden uit de Japanse krijgsgevangenen- en burgerkampen. Dat zou betekenen dat in die periode vooral 'witte' Nederlanders naar Europa zijn gekomen. De kans dat onder de uit Indië afkomstige personen Haagse huiseigenaren waren, zal dan ook het grootst geweest zijn in deze eerste fase van de overkomst, dus in de jaren 1945-1949.⁶ De repatriëring uit Indië zorgde voor een flink huisvestingsprobleem, vooral ook in Den Haag, dat een relatief groot deel van de nieuwkomers te verwerken kreeg. Volgens de gemeente Den Haag hebben zich van 1945 tot begin oktober 1950 circa 34.000 voormalige inwoners van Nederlands-Indië in de Hofstad gevestigd.⁷

In 1958 verscheen een sociologisch onderzoek naar de integratie van voormalige inwoners van Nederlands-Indië/Indonesië in de Nederlandse samenleving, waarin informatie was verwerkt van ruim 1300 geënquêteerden en meer dan honderdzestig geïnterviewden.⁸ In dat onderzoek kwam ook het probleem van de huisvesting ter sprake. Volgens die studie vonden verreweg de meeste repatrianten van de eerste vertrek golf (1945-1949) onderdak bij familie of vrienden of door middel van 'commerciële inwoning'. In tegenstelling tot de latere groepen Indische nieuwkomers, was tot 1950 slechts een klein deel van de uit Indië gearriveerde personen aangewezen op door de overheid geregelde opvangcentra en contractpensions.⁹ Het rapport meldde tevens dat zestien procent van de mannelijke en dertien procent van de vrouwelijke geënquêteerden over een eigen woning beschikte. Deze cijfers kunnen echter niet als representatief worden beschouwd voor de gehele

⁵ Willems, *Uittocht*, 13.

⁶ J.E. Ellemers en R.E.F. Vaillant, *Indische Nederlanders en gerepatrieerden*, Muiderberg 1985, 38-39, 47.

⁷ Haags Gemeentearchief, toegang 0610-01, inventarisnummer 2541: Hoofd van het Bureau Huisvestingszaken aan Burgemeester en Wethouders van Den Haag, 1 november 1950.

⁸ J.H. Kraak e.a., *De repatriëring uit Indonesië; Een onderzoek naar de integratie van de gerepatrieerden uit Indonesië in de Nederlandse samenleving*, 's-Gravenhage 1958, 25-26.

⁹ De drie belangrijkste manieren van huisvesting die in deze studie werden genoemd waren dus 'bij familie/vrienden', 'commerciële inwoning' en 'opvangcentra en contractpensions'. Woningeigendom werd niet als aparte categorie opgevoerd, maar wel was er nog een restcategorie 'anderszins': nog geen vijf procent van de geënquêteerden kruiste die niet nader omschreven mogelijkheid aan. Kraak e.a., *De repatriëring uit Indonesië*, 260 en 431.

groep voormalige inwoners van Nederlands-Indië, daar de in Nederland geboren en getogen personen onder de geënuquëeerden ruim oververtegenwoordigd waren. Wel is opmerkelijk dat het percentage huiseigenaren onder de geënuquëeerden in Den Haag veel hoger lag dan in de rest van Nederland, namelijk tweeëntwintig procent, tegen in Amsterdam slechts één procent en in de rest van Nederland zestien procent.¹⁰ Het ging daarbij echter vooral om personen die pas na hun aankomst in Nederland een woning hadden gekocht:

‘Nu is uit de interviews wel gebleken, dat het gegeven van het eigendomshuis zeker niet zonder meer als een indicatie van een goede economische welstand beschouwd kan worden. Voor het merendeel behoorden de “kopers” tot een groep die zich in zijn voorkeur voor een bepaalde woonplaats gedwarsboemd zag, of die in het algemeen moeilijk een zelfstandige huisvesting via het C.B.H. [Centraal Bureau voor Huisvesting] zou krijgen en dan na een tijd op kamers of een pension gewoond te hebben tenslotte op de koop van een huis overging. [...] Tenslotte zou men ook in het moment, dat de gerepatrieerden tot de koop overgingen, een aanwijzing kunnen vinden dat deze oplossing voor sommigen niet zonder meer voor de hand heeft gelegen. Bij een globale berekening bleek dat er praktisch geen verschil was tussen huurders en kopers wat de tijd betreft, die men in de voorafgaande onzelfstandige huisvesting heeft moeten doorbrengen. In hoeverre bepaalde elementen, als statusverhoging of de behoefte aan een bepaalde zekerheid, sterker een rol speelden dan bij niet-gerepatrieerde kopers hebben wij niet kunnen vaststellen.’¹¹

Door bijna twintig procent van de Haagse geënuquëeerden (huurder én kopers) werd geklaagd over het gebrek aan woonruimte. Door slechts drie procent van alle geënuquëeerden werd gewag gemaakt van financiële klachten.¹² Welke financiële klachten dit waren, wordt niet vermeld, maar het is mogelijk te achten dat die vooral betrekking hadden op de hoge huurprijzen.¹³

Erfpacht en straatbelasting

In de beschikbare inventarissen op de archieven en collecties van het gemeentearchief is zeer weinig archiefmateriaal te vinden met betrekking tot de praktische uitvoering door de gemeente van de regelingen inzake erfpachtcanon en straatbelasting. Dat betekent dat het buitengewoon moeilijk is om na te gaan welke consequenties deze regelingen voor individuele huishoudens hadden. Het overgrote deel van de archieven ten aanzien van de praktische uitvoering is naar het schijnt niet langer beschikbaar. Dergelijke administratieve bestanden kennen namelijk een bewerkte bewaringstermijn, waarna ze verplicht vernietigd dienen te worden. Indien in een beperkt aantal gevallen nog wel documentatie bewaard is gebleven, is dat omdat het casussen betrof die afweken

¹⁰ Kraak e.a., *De repatriëring uit Indonesië*, 25-26, 267.

¹¹ Kraak e.a., *De repatriëring uit Indonesië*, 267.

¹² Kraak e.a., *De repatriëring uit Indonesië*, 269.

¹³ In het jaarverslag van de Haagse gemeentelijke Dienst voor Sociale Belangen over het jaar 1947 werd het volgende geconstateerd over de huisvesting van uit Nederlands-Indië afkomstige personen: ‘Bijzondere moeilijkheden werden aangetroffen bij de groep gerepatrieerden. Verscheidene van hen brachten lange jaren door in gevangenissen in Indonesië, werden na de bevrijding naar Nederland geëvacueerd en stonden hier als een kat in een vreemd pakhuis, zonder houvast, zonder goederen en vaak geheel overgeleverd aan de hebzucht van pensionhouders en kamerverhuurders. In verband met dit laatste moest verscheidene malen het Prijzenbureau voor Onroerende Zaken worden ingeschakeld.’ Gemeenteverslag 1947, bijlage 34, pag. 22.

van de normale gang van zaken, bijvoorbeeld omdat de belastingplichtige een bezwaarprocedure tegen de gemeente was gestart. Zo bevindt zich in het archief van het Gemeentebestuur Den Haag 1937-1952 een dossier met enkele verzoeken van Duitse instanties en Haagse bedrijven en burgers tijdens en na de oorlog, waarin werd gevraagd om ontheffing of restitutie van straatbelasting. In dit dossier (toegang 0610-01, inventarisnummer 1961) is echter geen 'Indische' casus aangetroffen.

Ten aanzien van de naoorlogse inning van achterstallig erfpachtcanon zijn evenmin systematische bestanden bewaard gebleven waarin de betalingen van individuele erfpachters zijn vastgelegd. Wel is aan de hand van de jaarverslagen van de Dienst Stadsontwikkeling en Volkshuisvesting over de jaren 1940-1945 gedurende die periode te volgen hoeveel erfpachters voor welk betalingsjaar nog achterstallig waren.¹⁴ Daar de normale verbindingen tussen Nederland en Nederlands-Indië door de Duitse inval in mei 1940 verbroken werden, zou voor erfpachters die in Nederlands-Indië verbleven te verwachten zijn dat zij al eind 1940 een achterstand in het betalen van de erfpachtcanon hadden opgelopen, en daar de reguliere contacten tussen het moederland en de kolonie gedurende de oorlog en ook geruime tijd daarna niet hersteld werden, zou verondersteld kunnen worden dat die achterstand in dat geval minstens tot het einde van 1945 zou zijn blijven voortduren.

	31-12-1940	31-12-1941	31-12-1942	31-12-1943	31-12-1944	31-12-1945
Aantal erfpachters met achterstalligheid over het jaar 1940	155	18	1	1	--	--
Aantal erfpachters met achterstalligheid over het jaar 1941		84	5	1	--	--
Aantal erfpachters met achterstalligheid over het jaar 1942			83	29	11	8
Aantal erfpachters met achterstalligheid over het jaar 1943				101	41	31
Aantal erfpachters met achterstalligheid over het jaar 1944					173	165
Aantal erfpachters met achterstalligheid over het jaar 1945						625

Uit de bovenstaande tabel blijkt dat op 31 december 1940 honderdvijfenvijftig erfpachters over dat jaar een achterstand in het betalen van de canon hadden opgelopen, maar dat het er eind 1942 nog maar één was, en dat de gemeente eind 1944 geen canon meer over het jaar 1940 te vorderen had. Hetzelfde beeld biedt de verschuldigde canon over het jaar 1941: aan het eind van dat jaar waren er nog vierentachtig achterstallige erfpachters, drie jaar later was alle achterstalligheid over 1941 ingelopen. Verdere gegevens over de achtergrond van de desbetreffende erfpachters ontbreken in die jaarverslagen helaas. Het is dus niet bekend waar zij tijdens de oorlogsjaren verbleven. Het lijkt echter zeer onwaarschijnlijk dat erfpachters die gedurende de Duitse bezetting hun over 1940 of

¹⁴ Zie de diverse jaarverslagen van de Dienst Stadsontwikkeling en Volkshuisvesting in de gemeenteverslagen van 1940 tot en met 1945: gemeenteverslag 1940, bijlage 17, pagina 23; gemeenteverslag 1941, bijlage 17, pag. 7; gemeenteverslag 1942, bijlage 17, pag. 6; gemeenteverslag 1943, bijlage 15, pag. 7; gemeenteverslag 1944, bijlage 14, pag. 6; gemeenteverslag 1945, bijlage 15, pag. 5.

1941 opgelopen achterstand in de betaling van de canon hebben ingelopen, dat vanuit Nederlands-Indië hebben gedaan.

Op de verbreking van de verbindingen met Nederland in mei 1940 volgde in de eerste maanden van 1942 de verovering van Nederlands-Indië door Japan. Gedurende 1942 en 1943 werden daar door de Japanners in totaal ruim 42.000 militairen van het KNIL en de Koninklijke Marine krijgsgevangen gemaakt en ongeveer 100.000 Nederlandse burgers – mannen, vrouwen en kinderen – in burgerkampen geïnterneerd. Indien de Duitse inval in Nederland in mei 1940 al geen structurele onderbreking in het betalen van de Haagse erfpachtcanon vanuit Indië heeft veroorzaakt, dan zullen de dramatische gebeurtenissen in 1942 en 1943 daar zeer waarschijnlijk wel voor hebben gezorgd. Indien er erfpachters met percelen in Den Haag waren die door opsluiting in een Japans krijgsgevangenen- of burgerinterneringskamp niet meer in staat waren om aan de erfpachtcanons te voldoen, dan zou te verwachten zijn dat de betaling van die canons vanaf het jaar 1942, of uiterlijk vanaf 1943 tot aan het einde van de oorlog achterwege zou blijven.

Voor de over het jaar 1942 verschuldigde canons werden in de jaarverslagen van de Dienst Stadsontwikkeling en Huisvesting en de volgende cijfers gegeven: aan het eind van het jaar 1942 waren er drieëntachtig erfpachters die de canon over dat jaar nog niet of slechts gedeeltelijk hadden betaald, eind 1943 was dat aantal gedaald tot negenentwintig, eind 1944 waren er elf ‘achterstalligen’ overgebleven, en op 31 december 1945 – het eerste schip met repatrianten uit Nederlands-Indië was toen nog niet gearriveerd – waren er nog maar acht erfpachters die de canon over het jaar 1942 nog niet geheel betaald hadden. Voor de betaling van de canons over het jaar 1943 is gedurende de bezetting eveneens een aanzienlijke afname in het aantal ‘achterstalligen’ waar te nemen: eind 1943 waren er nog 101 erfpachters die nog niet de gehele canon voor 1943 hadden betaald, eind 1944 waren dat er nog éénenveertig, en eind 1945 nog éénendertig.

Indien onder de in Nederlands-Indië geïnterneerde of krijgsgevangen personen ook Haagse erfpachters waren geweest, dan is het zeer waarschijnlijk dat zij door de chaotische omstandigheden in de kolonie ook eind 1945 nog niet in de gelegenheid zouden zijn geweest om eventuele achterstallige betalingen inzake de erfpachtcanon te voldoen. Zoals eerder gemeld waren er aan het eind van 1945 – het eerste schip met repatrianten uit Indië was toen nog niet in Nederland gearriveerd – geen erfpachters meer met een canonschuld over de jaren 1940 en 1941, nog maar acht erfpachters met een betalingsachterstand over het jaar 1942, en éénendertig erfpachters met een achterstand over het jaar 1943. Of onder deze relatief beperkte groep achterstallige erfpachters wellicht ook een persoon was die tijdens de Japanse bezetting in een kamp had gezeten, is aan de hand van de jaarverslagen niet na te gaan.

Om diverse redenen die in ieder geval niet terug te voeren zijn op gebeurtenissen in Nederlands-Indië nam de achterstalligheid in de betaling van erfpachtcanons vooral vanaf september 1944 enorm toe.¹⁵ Eén van de oorzaken was, dat in de laatste periode van de bezetting de door de Duitsers aangestelde beheerders van geroofde woningen van Joodse eigenaren steeds nalatiger werden in het betalen van de verschuldigde canons. Na de bevrijding werden die oorspronkelijke

¹⁵ Zie Te Slaa, *De houding van de gemeente Den Haag tegenover Joodse eigenaren van onroerend goed 1940-1955*, 62-63.

Joodse eigenaren, of hun erfgenamen of bewindvoerders dan ook geconfronteerd met openstaande rekeningen over de jaren 1943, 1944 en 1945.¹⁶

De dossiers die aan de hand van de beschikbare inventarissen op de archieven en collecties van het gemeentearchief zijn geraadpleegd bieden helaas geen uitsluitsel over de vraag of na de oorlog ook personen uit Nederlands-Indië een openstaande rekening inzake erfpacht of straatbelasting van de gemeente Den Haag hebben ontvangen. Of er mogelijk nog ongeïventariseerd of 'onontdekt' relevant materiaal bij het gemeentearchief zou kunnen berusten, kon in de beperkte looptijd van dit onderzoek niet verder geëxploreerd worden. Blijkens de bestaande inventaris bevat het archief van het Gemeentelijk Grondbedrijf Gemeente Den Haag (toegang 0633-01) bijvoorbeeld nog een aantal strekkende meters niet geïventariseerd archief.¹⁷ De medewerkers van het gemeentearchief zijn er echter zeker van dat de uitvoeringsarchieven over de naoorlogse inning of betaling van achterstallige erfpacht en/of straatbelasting niet (meer) beschikbaar zijn vanwege de verplichte vernietiging na het verstrijken van de bewaartermijn.¹⁸

Steekproef

In het kader van dit onderzoek is een poging gedaan om enkele concrete gevallen te vinden van uit Nederlands-Indië afkomstige eigenaren van in de gemeente Den Haag gelegen onroerend goed. Die poging heeft geen individuele casus opgeleverd.

Zoals eerder gemeld kan de kans op aanwezigheid van mogelijke woningeigenaren het grootst ingeschat worden bij personen die met de eerste naoorlogse repatriëring golf naar Nederland kwamen. Bij het NIOD berusten enkele kaartenbakken met de namen en adressen van mensen die in de periode 1945-1949 met de Indische afdeling van dat instituut (toen nog Rijksbureau voor Oorlogsdocumentatie geheten) hebben gecorrespondeerd. Uit deze kaartenbakken zijn uit de vele kaartjes onder de letters A t/m B en L t/m P drieëntwintig namen en adressen geselecteerd van op dat moment in Den Haag woonachtige personen die waarschijnlijk of vermoedelijk in een Japans internerings- of krijgsgevangenenkamp hebben gezeten. Deze lijst zal in het vervolg de NIOD-lijst worden genoemd. Absolute zekerheid over de internering of krijgsgevangenschap van de geselecteerde personen kon in veel van deze gevallen niet worden verkregen, omdat behalve de achternaam en één of meerdere voorletters verdere personalia ontbraken.

¹⁶ Te Slaa, *De houding van de gemeente Den Haag tegenover Joodse eigenaren van onroerend goed 1940-1955*, 59 en 69; Piersma en Kemperman, *Openstaande rekeningen*, 231 en 240.

¹⁷ Zie in de inventaris onder 'kenmerken' de opmerking bij 'omvang': '4,625 m¹ (nog niet geïventariseerd)'.

¹⁸ Mededelingen in gesprekken met gemeentearchivaris E. van der Waerden en wetenschappelijk medewerker C. Glaudemans. Ook Robin te Slaa meldt in zijn rapport het volgende: 'Bij gebrek aan bronmateriaal – veel archiefmateriaal is in de loop der tijd vernietigd – valt niet precies vast te stellen welke bedragen Joodse erfpachters aan canons hebben betaald over de periode dat hun onroerende goederen onder beheer waren gesteld' (*De houding van de gemeente Den Haag tegenover Joodse eigenaren van onroerend goed 1940-1955*, 102). Voor wat betreft de straatbelasting is bekend dat door Joodse eigenaren van onroerend goed tegen in totaal 121 aanslagen bezwaar is ingediend bij de directeur der Gemeentebelastingen. Dit cijfer is overgeleverd omdat het in het jaarverslag van de Dienst der Gemeentebelastingen over het jaar 1950 werd genoemd, naar aanleiding van de beroepszaak die door een aantal van die eigenaren bij de Raad van Beroep voor de Directe Belastingen was aangespannen (Gemeenteverslag 1950, bijlage 10, pag. 3).

Aan de hand van deze NIOD-lijst met drieëntwintig namen en adressen is naar verdere gegevens gezocht in de digitale erfpachtregistratie van de gemeente Den Haag en in de gedigitaliseerde kadastrale gegevens die bij het Nationaal Archief te raadplegen zijn.¹⁹ Dat leverde de volgende resultaten op:

- Aan de hand van eenentwintig namen en adressen kon geen nadere informatie gevonden worden, of bleek de achternaam van de officiële eigenaar of erfpachter van een bepaald perceel niet overeen te komen met de achternaam op de NIOD-lijst. In dat laatste geval is het waarschijnlijk dat de woning werd verhuurd.
- In één casus kwam de achternaam weliswaar overeen, maar was de erfpachter toch niet dezelfde persoon als op de NIOD-lijst. Het bleek dat deze persoon na terugkeer in Nederland samen met zijn vrouw en vier kinderen enige maanden bij zijn ouders in Den Haag had ingewoond alvorens bij zijn schoonouders in Ede in te trekken.²⁰
- In een ander geval kon in de kadastragegevens van het Nationaal Archief worden vastgesteld dat de op de NIOD-lijst genoemde persoon samen met twee anderen mede-eigenaar was van het desbetreffende pand. Van het trio eigenaren was hij echter de enige die in Nederlands-Indië woonachtig was geweest; de anderen woonden respectievelijk in Den Haag en Utrecht, en waren dus in theorie in de gelegenheid om eventueel verschuldigde heffingen en belastingen te blijven voldoen. Uit de erfpachtregistratie van de gemeente Den Haag is overigens niet gebleken dat op het desbetreffende perceel erfpacht berustte.

Deze beperkte steekproef leverde dus geen voorbeeld op van een tijdens de oorlog in Indië verblijvende huiseigenaar waarvan het waarschijnlijk geacht kan worden dat hij/zij door internering een achterstand in betaling heeft opgelopen.²¹

Conclusie

In de tijdens dit onderzoek geraadpleegde bronnen zijn geen gegevens aangetroffen over personen die in Den Haag onroerend goed in eigendom hadden, tijdens de Japanse bezetting van Nederlands-Indië in een kamp hadden gezeten, en na de oorlog door de gemeente Den Haag een openstaande rekening voor achterstallige erfpacht en/of straatbelasting kregen gepresenteerd. Op basis van dit kortlopende onderzoek kan geen uitsluitsel worden gegeven of zich dat nu wel of niet heeft voorgedaan. Daar documentatie over de praktische uitvoering van de betalingsregelingen inzake erfpachtcanon en straatbelasting vrijwel niet bewaard lijkt te zijn gebleven, kan betwijfeld worden of aan de hand van de Haagse gemeentearchieven een definitief antwoord op deze vraag te geven valt.

¹⁹ Het zoeken in de digitale erfpachtregistratie van de gemeente Den Haag is door een medewerker van de gemeente gedaan. Voor informatie over het zoeken in de kadastrale gegevens bij het Nationaal Archief, zie de website www.gahetna.nl, 'Kadastrale gegevens met Archiefviewer in Nationaal Archief te bekijken', 10 april 2017 (<http://www.gahetna.nl/actueel/nieuws/2017/kadastrale-gegevens-archiefviewer-nationaal-archief-te-bekijken>).

²⁰ De informatie over inwoning bij ouders en schoonouders is afkomstig uit NIOD collectie 401 (Dagboeken Nederland-Indië), bijlagen, inventarisnummer 5, pag. 63.

²¹ Verder zijn bij het Haags gemeentearchief enkele inventarisnummers uit het archief van de Nederlandsch-Indische Suiker Unie geraadpleegd, omdat deze onderneming enkele panden in Den Haag in eigendom had en daar wellicht betalingsproblemen bij zijn opgetreden. De directie van de Unie zat echter ook tijdens de oorlog in Nederland, en wel te Den Haag.

Wel kan geconstateerd worden dat de eigendomspositie van een eventueel in Nederlands-Indië verblijvende niet-Joodse huizenbezitter tijdens de oorlog van een geheel andere orde was dan die van Joodse eigenaren van onroerend goed in Den Haag. De in augustus 1941 door de Duitse bezetter afgekondigde Verordening 154/41 bepaalde dat alle Joodse grondeigendommen en de daarop staande bebouwingen moesten worden aangemeld, inclusief de opbrengsten van dat bezit in de vorm van huur, recht van opstal, erfpacht, hypotheek en andere onroerende rechten. Deze verordening bood tevens de mogelijkheid tot onderbeheerstelling van het aangemelde eigendom. Dit beheer ging veel verder dan wat daar normaal onder werd verstaan: de beheerder, die niet door de oorspronkelijke Joodse eigenaar zelf werd aangesteld, kon het onroerend goed naar believen 'geheel of ten deele vervreemden of bezwaren'. Dat betekende onder andere dat het zonder toestemming of inspraak van de oorspronkelijke eigenaar kon worden verkocht.²² Verordening 154/41 maakte de systematische roof van Joods onroerend goed mogelijk. De openstaande rekeningen die na de oorlog door de gemeente aan de oorspronkelijke Joodse eigenaren of hun erven werden gepresenteerd, waren in de meeste gevallen in 1944 en 1945 ontstaan door onwil of nalatigheid van de door de bezetter aangestelde beheerders.

Voor een dergelijke systematische roof van onroerend goed zijn niet-Joodse huiseigenaren gespaard gebleven. Dat gold zowel voor diegenen die tijdens de oorlog eventueel in Nederlands-Indië verbleven als voor andere groepen niet-Joodse Nederlanders die tijdens de Duitse bezetting, gedwongen door de oorlogsomstandigheden (bijvoorbeeld ballingen in Groot-Brittannië) of door de bezetter zelf (bijvoorbeeld krijgsgevangenen of in het kader van de Arbeidsinzet in Duitsland tewerkgesteld) hun woning hadden moeten verlaten. De Duitsers hebben geen algemene maatregelen geïmplementeerd om onroerend goed van in Nederlands-Indië aanwezige Nederlanders onder beheer te stellen en te onteigenen. Het ligt bovendien in de rede te veronderstellen dat een huiseigenaar die voor de oorlog voor enkele jaren vrijwillig naar de Oost vertrok, zijn in Den Haag gelegen woning gedurende zijn afwezigheid niet geheel onbeheerd achterliet, maar een familielid, zakenpartner of zaakwaarnemer zijn belangen in het Haagse liet behartigen. Deze combinatie van factoren maakt het aannemelijk dat eventuele achterstalligheid in de betaling van erfpachtcanon en straatbelasting door of namens in Nederlands-Indië woonachtige huiseigenaren veel minder snel te verwachten zal zijn geweest dan in het geval van onder beheer gestelde woningen van Joodse huiseigenaren.

²² Piersma en Kemperman, *Openstaande rekeningen*, 64.

Geraadpleegde bronnen

Annemarie Cottaar, *Ik had een neef in Den Haag; Nieuwkomers in de twintigste eeuw*, Zwolle/Den Haag 1998.

J.E. Ellemers en R.E.F. Vaillant, *Indische Nederlanders en gerepatrieerden*, Muiderberg 1985.

J.H. Kraak e.a., *De repatriëring uit Indonesië; Een onderzoek naar de integratie van de gerepatrieerden uit Indonesië in de Nederlandse samenleving*, 's-Gravenhage 1958.

T. de Nijs en J. Sillevius (red.), *Den Haag; Geschiedenis van de stad; Negentiende en twintigste eeuw*, Zwolle 2005, 83.

Robin te Slaa, *De houding van de gemeente Den Haag tegenover Joodse eigenaren van onroerend goed 1940-1955*, rapport in opdracht van de gemeente Den Haag, 6 december 1916 (te raadplegen via https://denhaag.raadsinformatie.nl/modules/13/overige_bestuurlijke_stukken/342536).

Wim Willems, *De uittocht uit Indië 1945-1950*, Amsterdam 2001.

Haags Gemeentearchief:

Gedrukt materiaal:

'Handelingen en verzameling van de Haagse gemeenteraad', delen van 1942 t/m 1953.

'Verslagen van de toestand der Gemeente 's-Gravenhage', delen van 1940 t/m 1951.

Archieven:

Toegang 0277-01: Armenraad, Sociale Raad, Stichting Sociale Raad Den Haag.

- Inventarisnummer 725: Dossier inzake de organisatie en werkzaamheden van de Stichting Centraal Bureau Nationale Inspanning Welzijnsverzorging Indië Comité (NIWIN), voor de welzijnsverzorging van militairen en in moeilijkheden verkerende burgers in Nederlands-Indië, 1946-1950.
- Inventarisnummer 727: Dossier inzake de maatschappelijke zorg voor Ambonezen en Indische Nederlanders, 1951-1969.

Toegang 0487-01: Gemeentelijke Dienst Stadsontwikkeling Volkshuisvesting Den Haag.

- Inventarisnummer 257: Gebeurtenissen tijdens de Duitse bezetting, 1940-1946.

Toegang 0502-01: Maatschappelijk Hulpbetoon/Sociale Belangen Den Haag.

- Inventarisnummer 116: Stukken betreffende hulpverlening aan oorlogsslachtoffers, 1940-1949; Indische gerepatrieerden.

- Inventarisnummer 447: Stukken betreffende de tegemoetkoming in de kosten en de ondersteuning door de dienst van gerepatrieerde Nederlanders uit Nederlands-Indië, 1941-1969.
- Inventarisnummer 450: Circulaires en richtlijnen van de dienst voor Maatschappelijke Zorg van het ministerie van Binnenlandse Zaken en het ministerie van Maatschappelijk Werk betreffende de hulpverlening aan gerepatrieerden uit Indië en Nieuw Guinea, 1948-1964.

Toegang 0610-01: Gemeentebestuur Den Haag 1937-1952.

- Inventarisnummer 31: Handelingen en bijlagen, 1946
- Inventarisnummer 32: Handelingen en bijlagen, 1947
- Inventarisnummer 51: Notulen, afschriften en concepten, 1943 jan - 1945 mei.
- Inventarisnummer 392: Stukken betreffende het kopen en onteigenen van onroerende goederen, 1927-1952.
- Inventarisnummer 1961: Stukken betreffende het innen van belastingen, Straatbelasting (ook digitaal beschikbaar)
- Inventarisnummer 1953: Correspondentie van de secretarieafdeling Controle, later Belastingen, alfabetisch geordend naar rubriek, ca. 1912-1951; Schoolgelden - Straatbelasting, map 1 t/m 13a.
- Inventarisnummer 1954: Correspondentie van de secretarieafdeling Controle, later Belastingen, alfabetisch geordend naar rubriek, ca. 1912-1951; Straatbelasting, map 13b t/m 20.
- Inventarisnummer 1973: Stukken betreffende het afdoen van verzoeken van particulieren om kwijtschelding van de aanslag straatbelasting op panden, die tengevolge van oorlogsgeweld zijn beschadigd of verwoest, 1945-1946.
- Inventarisnummer 1974: Staten houdende beschikkingen van het hoofd van het Bureau Gemeentebelastingen op verzoekschriften van particulieren om (gedeeltelijke) kwijtschelding van de aanslagen in de straatbelasting en het recht op het gebruik van gemeentegrond over het belastingjaar 1945, 1946.
- Inventarisnummer 2119: Correspondentie over de vaststelling van de nationaliteit van te Den Haag ingeschrevenen naar aanleiding van de soevereiniteitsoverdracht van voormalig Nederlands-Indië, met kennisgevingen van aantekening in het bevolkingsregister, 1950 feb - 1952 mrt.
- Inventarisnummer 2541: Correspondentie met het rijk en het provinciaal bestuur over de problematiek rond het toewijzen van woonruimte aan repatrianten uit voormalig Nederlands-Indië, 1947-1950.

Toegang 0633-01: Gemeentelijk Grondbedrijf Gemeente Den Haag, 1945-1961.

- Inventarisnummer 3: Instructies en circulaires, 1945-1948.

Toegang 0673-091: Liquidatiecommissie Gemeentelijk Vestigingsbureau.

- Inventarisnummer 17: Stukken betreffende de noodtehuizen, 1945-1950

Toegang 1074-01: Commissie Vordering Woonruimte Gemeente Den Haag.

- Inventarisnummer 3: Jaarverslagen, 1947-1985

- Inventarisnummer 5: Notulen van vergaderingen, 1947
- Inventarisnummer 6: Notulen van vergaderingen, 1948
- Inventarisnummer 7: Notulen van vergaderingen, 1949
- Inventarisnummer 8: Notulen van vergaderingen, 1950

Toegang 1132-01: Nederlandsch-Indische Suiker Unie.

- Inventarisnummer 15: Ingekomen en minuten van uitgaande stukken, 1942-1945.
- Inventarisnummer 16: Ingekomen en minuten van uitgaande stukken, 1946-1949.
- Inventarisnummer 28: Doorslagen, met brievenboeken, 1945-1950.
- Inventarisnummer 59: Afschriften van eigendomsbewijzen van percelen grond te Den Haag, 1915 en 1927.

Nationaal Archief:

Kadaster Archiefviewer.

Toegang 2.04.48.14: Ministerie van Binnenlandse Zaken: Centraal Bureau Verzorging Oorlogsslachtoffers, Rijksdienst voor Maatschappelijke Zorg, 1945-1949.

- Inventarisnummer 3: Jaar- en maandverslagen van het CBVO en zijn vertakkingen in het land, 1946-1947.
- Inventarisnummer 37: Maandrapporten van de PBVO's en de DBVO's betreffende de controle op het beheer van kampen en inrichtingen in de provincies; Zuid-Holland, 1945.
- Inventarisnummer 38: Maandrapporten van de PBVO's en de DBVO's betreffende de controle op het beheer van kampen en inrichtingen in de provincies; Zuid-Holland, 1946.
- Inventarisnummer 39: Maandrapporten van de PBVO's en de DBVO's betreffende de controle op het beheer van kampen en inrichtingen in de provincies; Zuid-Holland, 1947.
- Inventarisnummer 40: Maandrapporten van de PBVO's en de DBVO's betreffende de controle op het beheer van kampen en inrichtingen in de provincies; Zuid-Holland, 1948.

Toegang 2.04.51: Ministerie van Binnenlandse Zaken: Hulpverlening oorlogsslachtoffers en evacuatiezaken.

- Inventarisnummer 15: Maand-, kwartaal- en jaarverslagen van het CBVO en zijn vertakkingen, 1946-1948.
- Inventarisnummer 17: Overname van werkzaamheden van DBVO's ten aanzien van de verzorging van oorlogsslachtoffers door gemeenten, 1946-1947.
- Inventarisnummer 20: Verzoek van het CBVO om betere huisvesting voor oorlogsslachtoffers, 1946.
- Inventarisnummer 31: Huurwaardevergoeding aan eigenaren van door evacuatie of oorlogshandelingen ontruimde panden, 1945-1947.
- Inventarisnummer 37: Huisvesting van asociale evacués en andere oorlogsslachtoffers, 1945-1947.
- Inventarisnummer 88: Huisvesting en verzorging van uit Indonesië gerepatrieerden, 1946-1947.

Toegang 2.15.43: Ministerie van Sociale Zaken: Regeringscommissaris voor Repatriëring; Afdeling Repatriëring en Opsporing; Missie tot Opsporing van Vermiste Personen uit de Bezettingstijd, 1943-1952.

- Inventarisnummer 138: Stukken betreffende de overgang van de Repatriëringdienst te Londen van het Ministerie van Sociale Zaken naar het Ministerie van Overzeesche Gebiedsdelen en de daardoor ontstane problemen met betrekking tot de opvang van repatriandi uit Nederlands-Indië.